

ГЛАВА 3.2. УТОЧНЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗМІСТУ КАТЕГОРІЇ «ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА»

Башинська І.О.

канд. екон. наук, ст. викладач кафедри обліку, аналізу та аудиту
Одеський національний політехнічний університет

В умовах ринку ефективний розвиток національної економіки значною мірою залежить від забезпеченості її економічної безпеки. Створення сприятливих умов для розвитку бізнесу та реалізації права на підприємництво є невід'ємною складовою розвитку та економічної безпеки України, пріоритетною функцією уряду. Належний рівень бізнесу економічної безпеки є ключем до соціально-економічного розвитку, так як ринок, в якому конкуренція є основним компонентом, що загрожує. Прогалини у правовому полі держави, загальна фінансова нестабільність створює додаткові труднощі для ефективного управління. З моменту здобуття незалежності, Україна поступово створює передумови для інтеграції української економіки у світові та європейські економічні процеси. Враховуючи цю лінію розвитку, найбільш загальне визначення економічної безпеки в сучасних умовах визначається як стан ефективного використання наявних ресурсів (інформаційних, кадрових, капіталу, техніки і технологій) і існуючих ринкових можливостей, що допомагає запобігти негативним зовнішнім наслідкам, щоб забезпечити довгострокове виживання і стійкий розвиток як на своїй власній території, і за його межами.

У вітчизняній літературі, категорія «безпека» майже не розроблено, тому що в нашій країні, безпека була монопольною, дуже закритою сферою вищих політичних лідерів і вчені у вирішенні цих проблем не заохочувались. Однак природний розвиток суспільства викликав неминучу еволюцію у ставленні і підходах до вивчення цієї концепції, еволюцію категорії.

Серед існуючих в економічній науці підходів до дослідження безпеки можна виділити дві групи. Перша – це вузько спеціалізований підхід, який передбачає аналіз окремих сторін безпеки суб'єктів або окремих видів безпеки у відокремлені від інших, наприклад безпека праці, екологічна, та ін, тобто спрощене тлумачення безпеки, розгляд її тільки в якомусь одному аспекті. Автори, досліджуючи вибраний тип безпеки, дають часто суперечливі думки, не узгоджуються між собою щодо визначення даного поняття, вибудовуються лише на підставі авторської позиції. Друга – розширювальне трактування, розмиваються межі поняття. Економічна безпека розглядається, по-перше, як діяльність певних соціальних суб'єктів, як сфера відносин, що виникають між ними, і сфера, в якій функціонує і розвивається суспільне, групове та індивідуальне свідомість, по-друге, як предмет теоретичного і емпіричного пізнання і, в -третє, як об'єкт аналізу з позицій політики, права, моралі.

Ключовим для існуючих визначень безпеки є термін «захищеність», тобто безпека – стан захищеності життєвоважливих інтересів суспільства та його

структур від внутрішніх і зовнішніх загроз. Для того, щоб зрозуміти сутність поняття «економічна безпека» необхідно дати характеристику поняттю «безпека» та визначити його суть. В перекладі з грецького «безпека» означає «володіти ситуацією», тобто, безпека – це такий стан суб'єкта, при якому ймовірність зміни властивих цьому суб'єкту якостей та параметрів його зовнішнього середовища незначна, менше певного інтервалу.

Суть економічної безпеки підприємства полягає у такому стані його економічної системи, який може бути охарактеризовано збалансованістю, стабільністю і стійкістю до негативного впливу будь-яких загроз, її здатністю забезпечити на основі своїх власних економічних інтересів стійкий й ефективний розвиток. До складу економічної безпеки підприємства включено такі підсистеми: фінансова, внутрішньоекономічна, зовнішньоекономічна (економіка зв'язків підприємства з зарубіжними підприємствами) і соціально-економічна.

Економічна безпека підприємства – це захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього і внутрішнього середовища, спроможність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до зовнішніх умов без негативних наслідків для підприємства. Крім того, економічна безпека підприємства – найефективніше використання ресурсів, які забезпечують стабільне функціонування підприємства.

Слід відзначити, що стосовно визначення самого змісту поняття «економічна безпека підприємства» на сучасному етапі існує велика кількість думок. Серед вітчизняних авторів, що займаються проблемами економічної безпеки підприємства, слід виділити наступних: Гічова Н.Ю. [4], Гладченко Т.М. [6], Грунін О.А. [7], Забродський В.Н., Капустін Н.Н. [8], Ільяшенко С.Н. [10], Камлік М.І. [11], Клейнер Г.Б. [17], Коженівський Л.І. [12], Омелянович Л.О., Долматова Г.Є. [13], Полушкін О.А. [14], Соколенко Т.М. [15], Соловійов А.І. [16], Філіппова С.В., Нізяєва С.А. [19], Фоміна М.В. [20] та Ярочкін В.І. [21].

Більшість дослідників розглядають економічну безпеку як бажаний стан підприємства – результат, а не процес [1; 4; 19]. Проте, на кращий розвиток заслуговує підхід, заснований на розгляді економічної безпеки підприємства як процесу.

Найбільш розповсюдженим вважається визначення економічної безпеки надане автором Груніним О.А.: «Економічна безпека підприємства – це такий стан господарчого суб'єкта, у якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек та загроз або непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику» [7].

У літературі немає єдиного підходу до визначення поняття економічної безпеки підприємства. Зробивши узагальнений аналіз наукових праць вітчизняних та російських вчених по даній темі, класифікуємо розуміння ЕБП за спільними та відмінними рисами (табл. 1).

Сутність поняття «економічна безпека»

Автор	Сутність поняття безпеки					Комплекс процесів, стандартів, відносин тощо.	Об'єкт уваги впливу		Цілі, що досягаються		
	Стан		Захищеність				Внутрішні та зовнішні загрози	Всі аспекти діяльності підприємства	Стабільне функціонування підприємства	Вживання, пристосовування	Розвиток та вдосконалення
	підприємства	використання ресурсів	діяльності підприємства	потенціалу підприємства	інтересів підприємства						
Бланк І.О. [2]		+		+		+				+	
Гічова Н.Ю. [5]	+							+			
Гладченко Т.М. [6]											
Грунін О.А. [7]	+					+		+		+	
Забродський В.Н., Капустін Н.Н. [8]					+	+			+		
Ільяшенко С.Н. [9]		+				+			+	+	
Камлик М.І. [11]	+					+		+			
Клейнер Г.Б. [17]	+					+				+	
Коженовський Л.І. [12]			+			+					
Омелянович Л.О., Долматова Г.Є. [13]					+		+				
Полушкін О.А. [14]		+		+				+			
Соколенко Т.М. [15]	+				+	+				+	
Соловйов А.І. [16]			+							+	
Тимофєєв Т.В., Наумова Л.Г. [18]	+				+			+			
Філіппова С.В., Нізяєва С.А. [19]							+	+	+		
Фоміна М.В. [20]		+		+							
Ярочкін В.І. [20]	+				+		+				

Таким чином, при розгляді питання про сутність поняття економічної безпеки можна виділити на чотири окремих напрямках. Відповідно до першого напрямку, економічна безпека розуміється як «свого роду» стан підприємства або ефективного використання державних ресурсів. Згідно другого, економічна безпека інтерпретується як безпека підприємства, його потенціалу і інтересів. Як комплекс різних процесів, стандартів, відносин тощо розглядаються поняття економічної безпеки, об'єднаних у третьому напрямку. Четвертий напрямок включає в себе всі інші умови економічної безпеки, які не можуть бути віднесені до жодного з вище наведених. За об'єктами впливу на економічну безпеку більша кількість авторів зосереджують свою увагу на внутрішніх та

зовнішніх чинниках, хоча зустрічається думка, що концентрує свою увагу на всіх аспектах діяльності підприємства.

Щодо досягнення цілей, то вони відрізняються за наступними напрямками:

- стабільне функціонування підприємства;
- виживання та пристосування;
- розвиток та вдосконалення.

Дослідники першого напрямку, такі як Соколенко Т.М. [15], Грунін О.А. [7], Гічова Н.Ю. [5], та ін. під економічною безпекою підприємства розуміють «особливий стан» господарського суб'єкта, в якому він працює. Визначення Соколенко Т.М. та Гічової Н.Ю. на відміну від Груніна О.А., Судоплатова А.П. надають критерії оцінки стану підприємства – границі пристосованість, ймовірність зміни параметрів і показників ефективного використання корпоративних ресурсів, відповідно. Не у всіх визначеннях даного напрямку надано критерій забезпечення безпеки підприємства. У визначеннях [5; 7] під критерієм забезпечення безпеки виступають конкретні цілі бізнесу, що досягаються, враховуються фактори зовнішніх умов (конкуренція, різні види ризиків). У даних визначеннях можна простежити спільну логіку міркування дослідників: Ці визначення можна віднести до спільної логіки аргументів дослідників:

- існує суб'єкт,
- має свою внутрішню структуру,
- взаємодіє з навколишнім середовищем [10].

Через специфічні властивості внутрішньої структури суб'єкт знаходиться в певному «стані», що називається «безпека». У такому стані підприємство має можливість функціонувати та досягати своїх цілей під негативним впливом навколишнього середовища. На наш погляд, недостатньо уваги зосереджено на самому стані підприємства, не завжди визначаються конкретні цілі, що повинні бути досягнуті чи взагалі відсутнє будь-яке посилення на них. Найбільш повне та точне визначення економічної безпеки в даному напрямі дає Гічова Н.Ю., вважаючи під економічною безпекою стан підприємства, що досягається найбільш ефективним використанням ресурсів у розпорядженні підприємства, в умовах макроекономічних та інших зовнішньогосподарських умовах, що визначають наявність, склад та інтенсивність використання цих ресурсів [5].

Визначення поняття економічної безпеки, що знаходить своє відображення в роботах [9; 14] характеризується вивчення важливих факторів, що впливають на забезпечення економічної безпеки. Спільною рисою цих визначень є умова здійснення економічної безпеки через ефективність використання наявних ресурсів у діяльності підприємства. Основна увага дослідників зосереджена на ресурсному забезпеченні підприємства. Автори вважають, що під ефективним використанням ресурсів потрібно розуміти таке функціонування підприємства, коли забезпечується максимальна та найшвидша можливість досягнення поставлених цілей. Дійсно, намічені плани не завжди виконуються повністю та в строк, але максимальне наближення до них, можна вважати, як успішно завершені. Слід зазначити, що ефективність використання

ресурсів виступає, тим не менш, в якості засобу досягнення економічної безпеки, а не її сутність.

Вішняков Я.Д. і Харченко С.А. [3], не розглядають такі важливі фактори, що впливають на роботу підприємства, як розвиток соціально-економічного та ринкового середовища підприємства. Не вказується на можливість використання некорпоративних ресурсів (державних, правоохоронних) для досягнення цілей підприємства, не вказано, чи входить швидкий динамічний розвиток підприємства в поняття стабільного функціонування або стійкого розвитку підприємства. Ці визначення економічної безпеки мають масштабний та комплексний характер, вивчаються основні процеси, які впливають на безпеку, аналізують розподіл і використання ресурсів підприємства. Основним недоліком є те, що економічна безпека розглядається дуже широко – як пристосування до впливу зовнішнього середовища, так і забезпечення ресурсів підприємства.

Інші [7; 16] ототожнюють поняття безпеки із поняттям «здатність» підприємства захищати свій потенціал та інтереси. Головною особливістю цієї «здатності» – це взагалі відсутність чи можливість усунення будь-яких загроз, які можуть негативно вплинути на економічну активність. У визначеннях зазначено, що якщо підприємство за допомогою системи заходів захищає свої інтереси від зовнішніх та внутрішніх загроз, то саме це і є економічна безпека. Але економічна безпека повинна розглядатися не тільки як ліквідація загроз і адаптація до зовнішніх економічних умов, але і як поліпшення господарської діяльності даного підприємства через використання різних стратегій.

Забродский В. [8] основну увагу зосереджує на тому, що економічна безпека – це комплекс заходів, правил (відносин) та якісних і кількісних характеристик, які беруть до уваги необхідність запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам підприємства. Таким чином, автор не розглядає конкурентні переваги, хоча саме вони визначають стан економічної безпеки.

Інші підходи до визначення економічної безпеки доцільно виділити окремою групою. Так, Тимофеев Т.В., Наумова Л.Г. [18] розглядають економічну безпеку як стан, що обмежується цілями або планами вищого керівництва. Це визначення не передбачає існування будь-яких загроз для підприємства. Інші не зазначають можливість досягнення конкретних цілей або чітко зазначає умови досягнення мети, але не вказує самі шляхи. Спільним у даних авторів є недостатнє акцентування уваги на ознаках кризового стану, не зазначаються цілі, що досягаються підприємством. Потрібно сказати, що такий підхід до визначення економічної безпеки підприємства практично не відображає самої суті поняття. Не враховуються важливі фактори, що впливають на господарську діяльність, такі як фінансова стійкість, конкурентоспроможність, стійка ринкова позиція та ін.

Як зазначалось раніше, у структурі поняття було виділено два важливих компонента, які є частиною терміну економічної безпеки. Вони є об'єктами уваги впливу та цілі, яких необхідно досягти. Під об'єктами уваги впливу вважаються всі фактори, що можуть впливають на функціонування підприємства та/або взаємодіють з ним. У більшості маються на увазі

внутрішні та зовнішні загрози. Через те, що в літературі немає чіткого визначення поняття «загроза», тому здебільшого воно замінюється поняттям «небажані зміни». Деякі вчені вживають поняття «внутрішнє середовище», хоча саме підприємство може і повинно виявляти, контролювати та усувати внутрішні дестабілізуючі фактори. Зустрічається також точка зору [5], яка під об'єктами уваги впливу розуміє всі події фінансово-господарської діяльності підприємства. У визначеннях зазначаються конкретні події діяльності підприємства, хоча вони можуть і не мати місце в конкретному проміжку часу. Тож під об'єктами уваги впливу слід розуміти постійну зміну навколишнього середовища, адже мінливість навколишнього середовища слід розглядати як постійний стан, а постійність протягом деякого часу – як тимчасовий стан.

Стосовно цілей, що фігурують у визначеннях, їх можна класифікувати відповідно до мети:

- стабільне функціонування підприємства [5; 7; 14; 18];
- виживання та пристосування [9];
- розвиток та вдосконалення [5; 9; 19].

Виділяючи цілі, більшість дослідників вказують конкретні задачі, що повинні досягатися. Потрібно враховувати, що вони можуть бути різними у короткостроковому та довгостроковому періоді.

Узагальнюючи розглянуті підходи до проблеми економічної безпеки підприємства, зробимо наступні висновки. На сьогоднішній день поняття економічної безпеки розглядається дуже широко, в результаті чого розмивається сама сутність визначення, або надто вузько, не розкриваючи економічного змісту терміну. Жодне з наведених визначень не можна заперечити, та з жодним не можна погодитись повністю.

Розглянувши існуючі підходи до поняття економічної безпеки підприємства, вважаємо, що найбільш ємним і повним є визначення Т.Б. Ігнашкіною та А.Л. Шатохіна [10], але і воно потребує доповнення та уточнення.

Так під економічною безпекою пропонуємо розуміти власне стан економічної системи, що характеризується наявністю конкурентних переваг, які досягаються ефективним використанням існуючих власних та залучених ресурсів, своєчасним впровадженням комплексу заходів з метою підтримання нормальних умов працездатності системи для максимального досягнення поставлених цілей у короткостроковому та довгостроковому періоді в умовах постійної зміни навколишнього середовища.

Література:

1. Ареф'єва О.В. Планування економічної безпеки підприємств / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 170 с.
2. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К.: Изд-во «Эльга», «Ника-Центр», 2004. – 784 с.
3. Вишняков Я.Д. Управление обеспечением безопасности предприятий: экономические подходы / Я.Д. Вишняков, С.А. Харченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mevriz.ru/articles/2001/5/1533.html>

4. Геєць В.М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.Ш. Черняк. – Х., 2006.-240 с.
5. Гічова Н.Ю. Діагностика та підвищення економічної безпеки підприємства: дис. на здоб. наук. ступеня к.е.н.: спец. 08.00.04 / Н.Ю. Гічова.–Дніпропетровськ, 2010.–190 с.
6. Гладченко Т.М. Економічна безпека підприємницької діяльності / Т.М. Гладченко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць. – Вип. 26. – К.: ВПЦ «Київський університет», Інститут міжнародних відносин, 2001. – С. 295-299.
7. Грунин О.А. Экономическая безопасность организации / О.А. Грунин, С.О. Грунин. – СПб.: Питер, 2002. – 160 с.
8. Забродский В. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. Забродский, Н. Капустин // Бизнес-информ. – 1999. – №15-16. – С. 35-37.
9. Ильяшенко С.Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к ее оценке / С.Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки.-2003. - №3. - С. 12-19.
10. Ігнашкіна Т.Б. Економічна безпека підприємства та її трактування у наукових працях / Т.Б. Ігнашкіна, А.Л. Шатохін // http://mev-hnu.com/load/2013/3_zabezpechennja_ekonomichnoji_bezpeki_virobnichikh_sistem_za_u_mov_rozvitku_konkurenciji/33-1-0-176
11. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навч. посібн. / М.І. Камлик. – К. : Вид-во «Атіка», 2007. – 432 с.
12. Коженевський Л. Управління безпекою / Л. Коженевський // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №1. – С.147-154.
13. Омелянович Л.О. Економічна безпека торговельного підприємства: (Монографія) / Л.О. Омелянович, Г.Є. Долматова. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. – С. 153–163.
14. Полушкин О.А. Управление безопасностью предприятий в условиях рыночной экономики / О.А.Полушкин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.it2b.ru/it2b3.view3.page180.html>
15. Соколенко Т.М. Економічна безпека підприємства в умовах транзитивної економіки / Т.М. Соколенко // Сучасна наука ХХІ століття: Сьома Міжнародна науково-практична інтернет-конференція "Наука і життя: сучасні тенденції, інтеграція у світову наукову думку" (19-21 травня 2011 р.). – Київ, 2011.
16. Соловьёв А.И. Экономическая безопасность хозяйствующего субъекта/ А.И.Соловьёв. //Конфидент. – № 3. – 2002. – С. 46-50.
17. Стратегии бизнеса: справочник [Текст] / под ред. Г. Клейнера. – М.: Изд-во «КОНСЭКО», 1998. – 288 с.
18. Тимофеев Т.В. Экономическая безопасность и управление риском предприятий / Т.В. Тимофеев, Л.Г. Наумова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://btb-group.ru/publikacii/?art_id=6
19. Філіппова С.В. Аналітичні інструменти системи економічної безпеки суб'єктів господарювання: монографія / С.В. Філіппова, С.А. Нізяєва – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2012. – 179 с.
20. Фоміна М.В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика: (Монографія) / М.В. Фоміна. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. – 140 с.
21. Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы / В.И. Ярочкин. – М.: Изд-во «Ось-89», 2003. – 352 с.